

НАЦИОНАЛЕН АКАДЕМИЧЕН ТЕАТЪР "ИВАН ВАЗОВ"

ЗАСЕДАНИЕ НА ХУДОЖЕСТВЕНИЯ СЪВЕТ

ОБСЪЖДАНЕ ПОСТАНОВКАТА НА "ИВАН КОНДАРЕВ"
=====

Драматизация и постансвка: Крикор Азарян
Иван Добчев

Сценография: Младен Младенов

София, 28 март 1 9 8 1 година

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е:

с т р.

ОТКРИВАНЕ – предс. Дико Фучеджиев

3

ИЗКАЗВАНИЯ:

Любомир Кабакчиев

3

Славка Славова

4

Георги Саев

6

Точо Точев

8

Таня Масалитинова

11

Чавдар Добрев

13

Антония Каракостова

17

Иванка Димитрова

21

Владимир Каракашев

23

Любомир Тенев

33

Димитър Канушев

38

Рачко Ябанджиев

40

Кирил Неделчев

40, 42

Стефан Данаилов

53

ОТНОШЕНИЕ НА РЕАКОСБОРИТЕ:

Крикор Азарян

42

Иван Добчев

48

ЗАКЛЮЧЕНИЕ – Дико Фучеджиев

55

НАЦИОНАЛЕН АКАДЕМИЧЕН ТЕАТЪР "ИВАН ВАЗОВ"

Стенограма

ЗАСЕДАНИЕ НА ХУДОЖЕСТВЕНИЯ СЪВЕТ

ОБСЪЖДАНЕ ПОСТАНОВКАТА НА "ИВАН КОНДАРЕВ"

София, 28 март 1981 г.

/ 13 ч. 30 м. /

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ /директор на театъра/:

Отсъствуват: Филип Филипов, Енчо Халачев /болен/, Васил Стойчев /в чужбина/, Михаил Петров /досвечера има премиера, Георги Черкелов, Юлиан Вучков,

Откривам заседанието на Художествения съвет и предлагам дневен ред:

1. Обсъждане постановката на "Иван Кондарев" – драматизация и постановка на Крикор Азарян и Иван Добчев, сценария – Младен Младенов.

2. Разни /ако има някакви въпроси/.

Имате ли някакви съображения по дневния ред? – Няма.

Пристъпваме към първа точка. Имате думата.

ЛЮБОМИР КАБАКЧИЕВ: Аз искам да си кажа впечатленията от втората част, като си запазвам правото, след като гледам и първата, да си кажа мнението на другарите. Но от оно-

ва, което видях във втората част, аз просто бих искал от цялото си сърце да ги поздравя за един постигнат стил, за една намерена голяма активност в представлението и една театрална зрелищност, която на мене лично много ми допада и за тази театрална зрелищност специално бих искал да ги поздравя.

Ако имам някакво пожелание, то е за последната сцена между Христатиев и Кондарев, където мисля, че активността на Кондарев трябва да бъде в значително по-голяма степен, защото сега има известно дебалансиране в този диалог.

Също така на места според мене технически редица неща трябва да се овладее за една непрекъсваемост на действието.

СЛАВКА СЛАВОВА: Като актьор аз винаги изпитвам просто висша наслада, когато гледам на сцената да играят артисти, запълнили всеки миг и всеки момент. Такъв е случаят и сега с това представление – просто няма празен момент, няма недомислия, няма нелогичност, няма емоционално незапълнен момент.

И като гледах една такава актьорска игра, едно таква актьорско постижение, трудно ми е да отделя кой актьор от кой по-добре играе. При една такава актьорска игра – разбира се тука личи много ясният път на режисьорите – ми се иска и всичко друго да бъде на тази висота и всичко да бъде така безупречно, както играта на актьорите. И в този смисъл искам да направя една-две забележки /разбира се това си е мое лично мнение/:

Намирам, че при тази чиста актьорска игра маските сцени са абсолютно излишни. Например там, където се явяват войничетата – войници с такива дълги коси... Ами това е абсурд, като го видиш, веднага така се бие с всичко останало, което е толкова свършено и хубаво. Също маските сцени в

мимана в началото на пиесата. По същия начин, като съпоставя втората част на първата, в смисъл на изчистен декор, на пречистен декор, втората част я слагам на степени по-горе от първата част и когато до този чудесен бутафорен дъб...

ГОЧО ГОЧЕВ: ... с хралупата.

СЛАВКА СЛАВОВА: С хралупа или без хралупа, както искате. Когато се появи тази кола, този автомобил, аз недоумявах - защо и как?! ... Аз бих казала този автомобил изобщо да се махне, нищо не ми говори тси докато бутафорния дъб ми говори хиляда пъти повече от него.

И в този смисъл, ако се махнат тези масови сцени, преминаването на тези сувенирни селяни с тези навуца, някои недогледани неща като например на Иван Тснев ризата му трепти от чистота, а той се чеше от въшки; ако се домислят тези неща, тогава мисля, че ще имаме един много хубав, един бих казала съвършен спектакъл.

За актьорите искам да кажа най-най-хубави думи. Поздравлявам ги всички с цялото си сърце. А специално Юрий Ангелов излъчва толкова чистота на сцената! И е разкошен в тази роля. Актьор, излъчващ толкова чистота на сцената, не сме имали. И всички останали - и Ванча Дойчева, и Сава Хашъмов, и самият Кондарев, ами Кавадарков, ами тези двамата полицаи! ... Като го убиха Гого Гайтанников, ние с Таня си казахме: язък, толкова беше интересен, значи повече няма да го видим в представлението.

До тези символи, които има в цялото представление, както дойде някакъв груб реализъм, толкова ти се вижда излишен, толкова не на място, че си казваш: абе джанъм защо е това?! ...

На добър час! Мисля, че е много хубаво представление и

че ще има голям успех.

За съкращението. Би трябвало да се съкрати, ама какво да се съкрати? Яви се една картина и в промеждутъка си казваш: ох, дали вече не свършва? ... После си казваш: а-а-а, та това е интересно. По-нататък: боже, дали ще свърши сега? ... Започне нов епизод - и той ти се вижда интересен. Та сигурно биха били много затруднени и двамата режисьори, ако трябва нещо да отрежат да махнат. Трябва да стане, но как и какво да се махне - не знам, нищо не мога да кажа, нищо не мога да предложа.

И още веднаж: на добър час!

ГЕОРГИ САЕВ: Първият въпрос, който пред мене възникна това е въпросът дали по етиката на романа намира тук смисления си еквивалент. И отговорът според мене е, че в много отношения това е постигнато от Добчев и Азарян както при драматизацията, така и в нейното решение.

Мисля, че тази епичност съществува, тази емоционална обогатеност, идейните конфронтации.

Има и сериозни актьорски постижения.

Искам обаче да направя и някои бележки. Те са малко, но мисля че може да бъдат от полза. А дали ще се вземат предвид, то е друг въпрос.

Първата част, както започва, според мене не ни грабва, не ни ангажира. Тя започва ритмично, разтеглена е. Така е и финалът. В поредицата от бележки, които съм си вземал, струва ми се, че се открояват актьорите Хашъмов - сложен, мислящ, Георги Георгиев - Гец, Асен Миланов, Ангелов, Кавадарков, Мариус Донкин.

По отношение на др. Дойчеватамам такава бележка - че тя е като че ли принижена малко повече към бита. Мариус Донкин има една такава реплика: "Това е опиянение". А няма тази ли-

ричност у Ванча Дойчева или само тя е само някъде намекната.

За образа на Кондарев. Този път, който той преминава от абстрактния хуманизъм към едно вече по-конкретно решение на въпросите с усещане за хората, с усещане вече за реалността, този път ми се струва, че в общи линии е подсказан от актьора. Подсказан е, казвам, защото в първата част той е твърде сърдит, заядлив бих казал, без обаяние. Този идеализъм, който изповядва образът, аз в тая първа част не можах да го доловя. И бързам да кажа, че във финала в диалога с Христатиев е твърде неубедителен и тук аз напълно споделям казаното от др. Кабакчиев. Тук тази вътрешна убеденост, тази твърдост, бих казал дори и патетичност отсъствуват.

За някои отделни сцени. Мисля че бълнуването е експресивна сцена. Аз я гледах в една чернова репетиция. Сега вече е завършена. Но недостатък в режисьорското виждане и например това: защо трябва под този чаршаф да се надигне вторият Кондарев, така да кажем, дубльорът на Кондарев?! ... Също така — къпането. Ами този символ, това пречистване по пътя на революцията трябва бързо и синтезирано да се поднесе. А тук е разтеглено, с подготовката му и веднага се минава към илюстрацията повече. Илюстрацията например надделява и там, където се казва, че Юрий трябва да бъде ликвидиран. Защо трябва да бъде показано, когато може да ни се спести и по линията на този ритъм, който изисква постановката!

Аз смятам, че на постановката ^{не}е намерен финалът. Съществува един преход от символност към бит. Банкетната маса също трябва да се включи в тази идейна сфера, в този двубой между Христатиев и Кондарев. А тук ми се струва, че е съвсем издребнено, вече като че ли у зрителя се прекъсва тази образност — става дума, че от символичното изведнаж минаваме към битово, към издребняване, към бъл-

бривост и т.н.

Също така мисля, че доста надделява илюстративността като средство. То е вече при превода на белетристиката, но като че ли се стараят режисьорите непрекъснато да ни го покажат в детайлите. Например сцената с припадъка на Ванча Дойчева. Тя - без да искам никого да уязвявам - дори малко смехотворно ни е поднесена: припада, изчезва, повдига се, показва се пак ... Малко марионетна е тази сцена. Би могло да се помисли за решението ѝ.

Другият въпрос, който мисля че не е маловажен е въпросът за словото. Голяма част от словото на актьорите поне до мене не достига - на доста актьори се губеше словото. Трябва да се обърне внимание на това.

Общото ми впечатление безспорно е положително. Това е постановка, която прави чест на театъра и като търсене, и като постижение.

ГОЧО ГОЧЕВ: Явно, другари, всеки от нас сега може да говори доста дълго за своите впечатления, за предимствата на представлението, за някои слабости, които са органични въобще за българския театър - имам предвид да речем сълзливостта, шумността, шумния български театър. Но ние сега имаме малко по-практическа задача, защото след няколко дни е премиерата. А по-нататък може в статии или в обсъждания и т.н. нещата да се разнищат както подобава.

Аз имам бележки по първата част, но втората наистина ме завладя - това споделих и с др. Кабакчиев, с директора на театъра и с Азарян и смятам че това е общо убеждение на хората, с които съм говорил.

Задачата е много непосилна, много трудна. Аз не съм чел драматизацията, но смятам че е сполучлива. Вие знаете много по-добре от мене колко е трудно да се предаде това широко платно,

голямата белетристика с толкова много човешки съдби, с толкова преплетени сюжетни линии. И това е безкрайно хубавото, че сюжетните линии на всички главни герои са довършени. Епично платно, с човешки съдби, изобразително, безкрайно хубаво, музиката също и т.н.

Какви бележки имам аз? Не бива сега с една дума - това е слабост на нашата критика - да излезем както например в "Отечествен фронт" и - "този играе блестящо, оня не може еди какво". Не искам да изпадам и аз в този шаблон, макар че на всекиго има по нещо да кажа.

Към Стефан Данаилов имам някои критични бележки, защото той може много леко да обогати образа. Аз съзирам една свадливост у него в сцените със следователя, даже и с бащата още в първата сцена. Вижте какво: липсва на нашите актьори самообладание и малко хумор и малко ирония. А винаги иронията, хуморът, самообладанието обогатяват образа. Аз си спомням в "Майор Барба" играта на Данаилов - там той е един много интересен образ. Той е актьор на интелекта, знаем го, неудобно е да го хвалим тук, но мене абсолютно никак не ме задоволява в първата част. Това е повече една възбуда не на убежденията, а възбуда повече на нервната система, една евтина, бих казал, емоционалност на места - нещо, което ни е много познато. Свадливост, направо да го кажа. А може да се обогати характерът. Той е идеолог някакъв, човек на убеждението и т.н. Мисля че Стефан е усетил по-добре от мене някои от тези неща и може лесно да се справи с тях.

Абсолютно съм съгласен с казаното за масовите сцени в първата част. Знаем, че е много трудно на режисьорите, а пък и на актьорите - те трудно се съгласяват да играят епизодични образи. Но една инерция владее в българския театър. Аз още не съм виждал в българския национален театър силни масови сцени. Аз разбирам

под масова сцена и реакцията вътре зад вратата, там в началото в сцената с анархистите. Това са познати звуци, познати реакции от десетки години по един и същи начин. Знам колко е трудно. А то е въпрос и на дарба.

Другарят Саев е може би по-скептик, по-песимистичен, но аз - говоря съвсем откровенно - виждам спектакъла в по-богата светлина, виждам го в едно много силно въздействие, имайки предвид главно втората част.

Защо втората част е по-силна? - Там, другари, са по-едри епизодите, там има вече човешки съдби, там вече и композицията е вече по-богата поради по-едрите епизоди. В първата част има сцени, които траят мигновено, прости минава и заминава. Това не е характерно за драмата, не е характерно за театъра. Аз смятам, че в това отношение драматизацията би могла още повече да спечели, да речем при един друг вариант.

Аз съвсем откровенно приемам представлението с тези забележки, които може би не са меродавни, не са категорични. Картината на нравите е предадена, епичното в това платно с целия този трагизъм, който обаче предупреждава просто, с тези политически грешки на партията и на земеделците. Много трудно е на сцената за някакви два часа и половина да дадеш цяла една епоха, с нейната философия, с нейните положителни и отрицателни страни.

Финалът много ми харесва с това момче с цигулката.

Данаилов е хубаво успокоен във втората част, там вече е вглъбен, там личностния момент вече на места тържествува. И тази сцена с Гец преди това във вилата и там във воденицата! ...

Но Славка е абсолютно права за тези масови сцени. Аз оняден гледах в Шумен - млади хора все с бради. Но това е невъзможно изглежда да се оправи, инерцията от стария театър е доста сил-

на изглежда.

За хорото също нищо лошо не може да се каже.

Смятам че почти е станало представлението, особено изобразителната част – разбира се в хармония със словото, в хармония с литературата, това е едно достойно представление в духа на това, което става суга у нас в тази тържествена годишнина. Ех, има някои неща, които дразнят – Саев говори за тях, вероятно други другари ще се изкажат, – но нещата по-нататък още ще се углъбяват, съзливостта ще намалява за сметка на убежденията.

ТАНЯ МАСАЛИТИНОВА: Аз искам да бъда много точна в изказванията си, защото много ме вълнува това представление, тъй като то се прави от един много хубав актьорски колектив и от двама режисьори, които аз много уважавам, работила съм с двамата и знам какво могат.

Но някак ми се разкъсва това представление с една положителна оценка и с една отрицателна оценка, които у мене се облъскват и може би затова не мога спокойно да говоря.

Първо това е едно много трудно произведение за драматизация. По начало всяка драматизация не е благодарна работа, защото едно е драмата, друго е романът. Тук имаме една много трудна задача и за тези, които са драматизирали, и за тези, които поставят, и за тези, които играят. Аз Емилиан Станев го познавах и като личност, той беше много интересен човек и неговата литература е много интересна и сложна. И ми се струва, че просто не е изравнено по качество и на драматизация, и на постановка /не говоря за актьорите, те според мене са много добри, на ниво/.

Става дума за това: ето идва например една интересна сцена – символът с кръщението. Фактически би трябвало на този стил да бъде подчинено всичко. А след малко пристигат тези действител-

но сувенирни бай този и бай онзи и то наредени на преден план, осветени, плюс това за капак тази кола, която се появява и, която нищо общо няма с това представление!

Аз искам Коко и Иван Добчев правилно да ме разберат. Аз много ги уважавам двамата като творци, но просто ми се бие стил-но това нещо. Ето също така те добре са замислили този финал с хорото, но защо го изкарвам пак на съвсем преден план, а не го изкарат някъде в тая тъмнина там с тези фенери, които се мяркат? И защо след малко трябва да пристигнат пак тези войници - реални, буквални, скучни, никакви - миман, и да унищожат цялото това великолепно впечатление тази импресия, която се получава от това нещо?! ...

За разлика от другите аз мога да кажа, че на мене първата част също ми беше интересна с това придвижване непрекъснато на колите, с улицата, която шуми, в която стават, в която се разминават събития и хора. Но ето, че пак тази кола пристига и там се завъртяха, както в началото около една статуя ... Разбирате ли? А това същото можехте да го направите много по-хубаво, защото имате и талант за това нещо, защото разполагате и с актьори. И най-важното: вие така великолепно улавяте някои нещо като стил в това представление и изведнаж го затрупвате с едни реалистични неща, с епични платна. А бе оставете ги тези епични платна на киното, на телевизията, където могат и жив мамут да ти покажат.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Не може без епичност, Таня.

ТАНЯ МАСАЛИТИНОВА: Да, но зависи как е направено. Може пак да се внушава епичност, но няма нужда бай Стефан и бай Иван да търчат с пушките!

Това е мое мнение, аз никого не задължавам. Аз ви казвам, че ме вълнува представлението понеже някои неща просто ме грабнаха,

развълнуваха ме и ме убедиха и ми се ще всичко да бъде на същото ниво.

А за чест на актьорите - всеки действително се е отнесъл най-сериозно и към най-малката си задача, кой узрял, кой все още недоузрял. Актьорите са на голяма висота, което вероятно се дължи на работата с тях от страна на режисьорите, защото и двамата умеят да работят великолепно с актьори.

Това е което исках да кажа.

ЧАВДАР ДОБРЕВ: Аз преди няколко дни разговарях с Азарян и му казах, че тази постановка, за да се появи като премиера, естествено е да изискваме да се подобри в максимална степен и когато се появи вече спектакълът ние да бъдем в състояние да го оценяваме по отношение на другите ценности, които е създавала националната ни култура. Да вземем например "Под игото" на Иван Вазов. Когато вече е създаден спектакълът, ние вече знаем, че той е използвал редица средства да кажем от Александър Дюма, от романтичната литература, но ние оценяваме онова голямо, което той открива в българския театър, в психологията на българския народ, в историята на революционните борби на нашата нация.

Аз ще кажа някои неща, които мисля, че могат да бъдат още поправени. В същото време искам да кажа, че от подобен тип постановки в последните години силно впечатление са направили "Почивка в Арко Ирис", "От земята до небето", ако щете като народностно звучение "Чичовци" на Добчев в Пловдив, и още някои други. На мене ми се струва, че ако приложим този критерий, тази мярка и ако искаме да бъдем обективни, ние трябва да видим мястото на тази постановка, като едно значително явление в областта на така наречения епичен театър с много сериозни граждански, идейни и художествени достойнства.

Това е първото, което искам да кажа.

Второ. Неимоверно трудно е да се драматизира "Иван Кондарев", но още по-трудно е да се постави в центъра на една драматизация образът на Иван Кондарев. Всички знаем, че досега и в киното, в нашето съзнание даже, живее главно линията на Джапуна. А тука е направен невероятно смел експеримент, смел опит образът на комуниста да застане в центъра и това да не бъде фалшив образ, а да бъде достоверен представител на борбите, които е водила нашата партия през десетилетията и са симболизира с всички ония противоречиви страсти, борби, противоречия на героите на творбата, виския принос на Българската комунистическа партия и мястото на Септемврийското въстание като органична част от националния живот на България.

Т.е. следващото достойнство на тази постановка е това, че такива герои, с такива съдби, с такова звучене, с такива багри може да роди само България. Има много национално в този спектакъл, усещане на българския характер, на българската психология. И смятам, че това е едно друго достойнство на тази постановка.

Прави сте също, че става въпрос за една драматизация може би на най-крупния роман, какъвто е създавала нашата литература след Девети септември, и това не е маловажен факт.

От друга страна искам да кажа, че интересна и симптоматична в някои отношения, важна е тази симбиоза на двама от може би най-талантливите представители на две поколения в българската режисура, работещи в националния театър и работещи, бих казал, според законите на националния театър. Т.е. те продължават едни традиции, които тука са се развивали, и заедно с това носят онова, което имат като хора от друго поколение - с друг усет, с друга чувствителност, други "радары", ако щете,

за процесите, които стават сега у нас в театралната култура - и не само у нас, разбира се.

Образът на Иван Кондарев може да бъде разкрит, разбира се, и в друга светлина, аз лично в романа съм го приемал малко в по-друг смисъл. Но аз не намирам това нито за катастрофа, нито за нещо, което не е приемливо - Кондарев да бъде сравнително по-романтичен герой. И аз смятам, че Стефан Данаилов талантливо защитава тази представа, която той има и каквато режисьорите му дават - една нова представа за образа на Иван Кондарев. Това даже бих казал е един по-нов подход - интересно е, важно е. Аз съм съгласен обаче с проф. Гочо Гочев. Той наистина, проф. Гочев, е студен човек в известно отношение, но вие сте прав, че той трябва да бъде по-сдържан.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Гочо е против шума в българския театър.

ЧАВЛАР ДОБРЕВ: Не, не, прав е тука проф. Гочев - например: "Бай Христос..." и т.н. - като някакво хлапе. Тази забележка е абсолютно правилна.

В спектакъла в първата част наистина може един по-.....ичен подход да се приложи - да се покаже, така да се каже, една България обикновена, малко еснафска, малко ретроспективна, с малко умиления, а във втората част вече, както виждаме, става дума за това, че този свят изгаря, изгаря го революцията, изгарят го събитията, изгарят го новите герои на епохата. Друг е въпросът доколко това, до каква степен е доведено до нас, публиката, но това е вече една концепция, една мисъл, която според мене е твърде сериозно.

Аз само бих се присъединил към мненията за тия много сериозни актьорски постижения в спектакъла и за това колко е трудно толкова различни характери да бъдат създадени в едно

произведение. Невероятно трудно е това.

По-нататък. Струва ми се, че една сцена може би ще трябва още малко да се посъкрати - сцената с Ванčovски и Кондарев. Имах усещане за излишни дължини там.

Мисля, че Саев е прав, когато говори за известна буффарност при припадъка на Ванча. Един малко ироничен тон се носи, а наистина тука настъпва вече една по-лирична тема, една по-истинска, тука всъщност душата се открехва. Тази забележка наистина е основателна.

Смятам, че в момента спектакълът има два финала и това вече по-сериозно ме смущава. Защото самото хора - и тука наистина са основателни тези забележки за хорото - ми се струва, че трябва да прелее вече по-органично в разгрома, така да се каже, а не въстанието. Даже днес, когато гледах този прекрасен символ с хорото, си мислех за следното:

Добре, спектакълът започва с една ретроспекция, с един спомен на Кондарев, започва с топовете, припомня си... Защо да не завърши така? Той вече е пред разстрела - човекът, който участва в хорото, в голямото хоро-събитие, страшимировското и т.н., защо той в този момент /театърът дава тази възможност/ да не си представя как един Балчев бие едно момче?... Ние сме достатъчно интелигентна публика, за да разберем, че става въпрос: теб те спасих - и толкова ...господин.. (Нас подробности тук не ни интересуват вече, така да се каже, сюжетът на романа.) И след това да си представи другото: той и Христатиев; и Христатиев му казва: господине, аз ти предлагам това и това и това.. - Не! Аз се връщам при моите другари, те са там на хорото, очакват да бъдат разстреляни. И ги застрелва не войникът а някакъв изстрел, който ние чуваме. Т.е. абсолютно право е, че всичко това е от друг вид театър. И тези хора в този мо-

мент като снопове рухват и това момче идва с цигулката... и така завършва спектакълът. Всичкото друго - колата, струпани-те неща, банкетната маса, всичко снова, което е вече втори финал, което е разказ, което е фабула, което всъщност унищожава тази поредица от символи /защото нещата вече на символ са вдигнати/ - според мене няма място; защо трябва да отиваме към обикновеност? Вече нямаме право, според мене.

Това ми е последното.

Иначе аз ги поздравявам, защото смятам, че ние винаги, когато се изправим пред едно произведение, в първия момент искаме да бъдем предпазливи, но тука можем по-спокойно да говорим, тъй като аз пак използвам сравнителния метод: какво е създал българският театър през определен период от време и тогава ще видим какво е мястото на тази постановка в този вид театър, който е нужен на нашата партия, на нашия народ, на нашето общество в сегашния му и в бъдещите му етапи на развитие.

АНТОНИЯ КАРАКОСТОВА:

Струва ми се, че ние сме пред финала на едно представление, което театърът посвещава на XII конгрес. И затова преди всичко трябва да благодарим на двамата режисьори, които в тези месеци направиха почти едва ли не невъзможното, за да изведат един спектакъл, който за мене прозвуча много български от първата си част до последната.

Искам също така да поздравя актьора Стефан Данаилов, който изгражда невероятно трудния и не особено благодарен образ на Иван Ксандарев, извисява го по един начин, който за мене е особено скъп - с това бостевско начало дори във външния облик, в пластическото решение, което е търсил актьорът, с тази изправена фигура, с тази непрекъснатост, която преминава

през целия спектакъл. Не че не е раним. Той е раним, но тази ранимост той непрекъснато я преодолява, той е непрекъснато в борба със себе си. И именно в тази борба на Кондарев със себе си се ражда онсва романтично счарсване на Кондарев, което силно ме впечатлява.

И смятам, че в преборването с този труден материал на Емилиан Станев, трудно пригодим за сцена, и като достижение на драматизацията, и като постижение на сценичния образ на Иван Кондарев, изпълнен от Стефан Данаилов, ние можем да се поздравим с една сполука.

Разбира се и в романа, и в спектакъла просто на съвременника е по-любопитен образът на Христатиев и тук има също едно много интересно постижение на Сава Хашъмов, защото той играе интелигента, той не играе елементарния следовател, елементарния всенен прокурор, а търси онази интелигентност, че дори в моменти имаме усещането, че той като интелектуален багаж, като интелектуално съдържание, като духовност дори е някъде по-сложен, по-гъвкав, по-спасен като партньор от Кондарев, без никъде в техния дует да се нахърни линията на самия Кондарев, винаги Кондарев - оставам с това впечатление и това е заслуга и на актьора, и на режисьорите - остава нравствен победител.

Една бележка имам към Сава Хашъмов. В сцената след преврата, в сцената, когато Кондарев протестира за затварянето на печатницата, струва ми се, че там като действена задача е много вярна тази едва ли не ненавист, която се проявява, но няма нужда от този вик, от този скандал едва ли не, какъвто придобива в момента сцената. По-прибраната, по-тиха ненавист ще бъде според мене, не знам, но имам усещането, че ще бъде по-силно като актьорско внушение.

От споменатите тук постижения действително голямо е актьорското постижение на Юрий Ангелов. Много ми харесва работата на Кирил Кавадарков - тя става една голяма и мащабна сцена във втората част. Искам да подчертая и постижението на Велко Кънев особено в сцената, когато узнава, че ще става бъдещ баща - направи я просто брилянтно и заедно като актьорско постижение.

Имам бележки преди всичко по техническата страна на нещата. Поздравявам декоративното решение на Младен Младенов: много български колорит, много интересни са промените, които стават в суматохата на това градче с тези надписи, табелки, тази шарения чисто българска, и в същото време постепенно в първата част чувствуваме как се ражда онази голяма и значима тема на големите конфликти, уедрени са вече нещата в първата част и нямам никакви опасения от снечи, които преди около един месец в един много ранен репетиционен период имахме и се тревожихме как ще станат тези неща. Много е изчистена първата част в това отношение.

Втората част по принцип е много по-силната в спектакъла. Но декоративните промени, първите две във втората част - появата на вилата на Корфонцови и появата там на къщурката ли, какво е, вътре с анархистите, когато се правят без светлинна промяна, вече дразнят. А ми се струва, че принципът във цялата тази втора част е тези промени да стават при едно приглушено осветление, от което промените печелят.

Това, което се каза за хорота, мисля, че действително има сенсване. Хорото, което излиза отдолу първо като количество и второ като място на пласиране в страничното пространство ми се струва не особено ефектно. На предишната репетиция, която гледах, когато хорото беше върху кръга и с дви-

жението на самия кръг, ми се струва по-силно като решение.

И една бележка имам към Стефан Данаилов /уважавам без-
крайно много работата му в този материал / за финала. Имаше един
нюанс, който много ми допадна - в последната сцена с Христатиев:
този поглед към небето и някаква озвереност, която някак-си се
бси да си пробие път. И ми се струва, че усещането за това, че е
щастие да се върнеш при другарите си и заедно там със смъртта
си да победиш - тази увереност, тази фанатична вяра в победата
трябва да присъствува, без викове разбира се, а така съкровено,
както се играе, с едно друго усещане, физическо, за финала...

ГОЧО ГОЧЕВ: Ама там те се прощават с живота. И това е
трудното. Оптимизмът си е оптимизъм, ама разделяш се с този жи-
вот!....

ЧАВДАР ДОБРЕВ: Не, не. Тя иска да каже - и тука е права, -
че не бива да спори с Христатиев...

АНТОНИЯ КАРАКОСТОВА: Именно. Той е извън този спор, той
е победил в този спор. Има една художествена правда...

ГОЧО ГОЧЕВ: Няма човек, който да отива към смъртта с ра-
дост, с щастие!

АНТОНИЯ КАРАКОСТОВА: Става въпрос за щастие да се вър-
не при другарите си - при тях му е по-добре...

ГОЧО ГОЧЕВ: Това е друго, там търси спокойствие, да.

АНТОНИЯ КАРАКОСТОВА: Да, една увереност, една сила, една
по-голяма активност ми се иска да видя, да не е така миньорно
това...

Искам още една много малка бележка да отправя към два-
мата режисьори - това е за великолепната сцена на съня. Мене
лично ме подразни изобщо присъствието на дубльора там - първо с
къдравата си коса...Великолепно е извеждането на Кондарев настра-

ни като наблюдател, като зрител на собственото си погребение. Тя е много експресивна сцена. Но другото момче, което е там!?... Просто можеше да бъде само снзи куп дрехи, които е видяло детето - ще бъде много по-силно, по-експресивно.

Искам да пожелая "На добър час!" на този спектакъл и на всички колеги, които минаха през втората каторга /след "Оптимистична трагедия"/ в "Иван Кондарев" с достоинство и чест.

ИВАНКА ДИМИТРОВА:

Аз искам да се абстрахирам от романа. Приемам спектакъла абсолютно отделно от романа на Емилиан Станев, тъй като средствата на литературата са различни.

Мисля, че в нашия театър се създава един огромен епичен спектакъл, който сложно, деликатно, богато, сгнено пресъздава колебанията, мъките на нашето революционно движение.

Ще започна с много интересното оформление на спектакъла, което тясно, органично влиза в драматическото съдържание на спектакъла - стилизиран, изчистен, красив декор.

И заедно с това бих искала да кажа, че съжалявам за средствата, които сте дали, но няма място тук на сцената този автомобил. Моля ви се очистете тази великолепна постановка от тази бутафория - той може да е истински, може някой бивш министър на царя да се е возил в него, може и самият цар да се е возил, но тука вече звучи като бутафория, тука е абсолютно излишен. Има шум, който може да внуши пристигането на една кола, има прожектори и т.н. - режисьорите знаят много по-добре спецификата и езика на театъра.

Що се отнася до първата част, мисля, че тя е изтъкана, направена сложно, богато, чисто, докато във втората част, независимо от обобщенията, символите, прекрасното решение на тези

символи, те не са достатъчно добре съществени и тука трябва да си помислят режисьорите. Тук вече се спомена за някои такива моменти, например за съня - дали със осветление ще го направят сън повече или с някакво друго средство; за хорото, което е включително една бутафория, когато излизат всички тези лица на преден план, куцукати, не знаещи как да стъпват на сцената, жакетът му се вирнал нагоре..., и не донася до нас, зрителите, това внушение, които идва от великолепно, огромно решение на режисурата; същото се отнася до войниците.

Мисля, че във втората част е излишна сцената с Кавадарков с каруцата, убийството...

. : На финала.

ИВАНКА ДИМИТРОВА: Докато при Карастоянов каруцата е на края, тя не пречи. Но когато стига в центъра и се вмъква в едни такива сцени, които са вече символ, огромни, страшни сцени, тя дребнее, тя е излишна.

Единствено невярна, неправдива сцена в целия спектакъл просто като режисьорско решение ми се вижда сцената между Иван Тонев и Стефан Данаилов. Не е уловено поведението на хората, които бродят в шумака, които гладуват. Изплеснал се с корема си към публиката....Това ли е гладен човек!?...Когато гладува човек, коремът боли и свиване трябва, и друго поведение трябва и т.н. и от тука може да се излезе към това, което превъзмогва това състояние и все пак стига напред. По тази сцена режисьорите нека помислят. Тя е малка сцена, но все пак при този изчистен, великолепно решен спектакъл, е дразнеща и остава някак-си като мръсно петно в съзнанието.

Намирам играта на Стефан Данаилов за чудесна. Тази деликатност в първата част, това раздражение на човека, който

търси пътя, но не може да го намери, и това откритие, когато намери революционния път и средствата за него е нещо велико-
лепно.

Великолепни са постиженията на моите колеги - много е трудно просто да ги изброим: Хашъмов, Георги-Георгиев-Гец, Ангелов, Ванча Дойчева, Велко Кънев - чудесен, голям актьор, и т.н. - до най-малката роличка, до една Райна Каназирева, която с дълбочина ти поднася това безкрайно, което ще стиде някъде в безкрая в своето развитие и няма да се чуди защо този народ е изтърпял такова робство и защо този народ сега ще чествува 1300-годишнина /хайде, вмъквам и за 1300-годишнината!/.

Искам от сърце да поздравя създателите на този голям спектакъл и, разбира се и нашия театър, че си е позволил и действително е направил това огромно произведение на наша, българска сцена.

И сега ще ми позволите да си отида... Имам довечера премиера.

ВЛАДИМИР КАРАКАШЕВ:

Аз искам да се присъединя към общото мнение, което явно се оформя - че националният ни театър създава един значителен спектакъл, който не само е посветен на таква голяма събитие, каквото е XII конгрес на партията, но и като художествен факт сигурно тепърва ще бъде предмет на обсъждане, на анализиране, тъй като тъй нареченият епичен театър също има място на съществуване и не съм съгласен тук с някои реплики, които се подхвърлиха по него - че епичният театър не е присъщ на театралното изкуство. Ако той не е присъщ, трябва да се откажем приблизително от половината автори да ги поставяме, защото те са епични автори и в белетристиката, и в драмата

Аз даже мисля, че през последно време една от слабостите на нашия театър като цяло, не на националния, е, че епичният театър беше малко изоставен за сметка на някои от тия наречените психологически драми.

Мисля, че в оценката си за този спектакъл ние можем да допуснем две грешки, според мене принципиални. Първата е, че има сигурно хора, които всичко, което го има в романа, искат да го видят на сцената. И към тази грешка искам да прибавя и другата, по-сериозната опасност - непременно искат да видят или ще търсят образите, конфликтите, атмосферата на романа, възплътени на сцената така, както са написани в романа. Т.е. грешката ще бъде в игнорирането на другия фактър - театъра, който се е вече появил и който има резонното право под свой ъгъл, по свой начин да интерпретира фактите...

Д. КАПУШЕВ /казва нещо/

Вл. КАРАКАШЕВ:особено, като се има предвид, както и тук Капушев подхвърля, дистанцията на времето - от появата на първата част на романа мисля че 20-ина години минаха. В това отношение театърът е в своите права и това е силата на театралното изкуство, защото може би в един друг театър "Иван Кондарев" ще бъде интерпретиран по друг начин - всичко зависи от тази сръща между света на автора със света на режисьора: в случая единият е първостепенният на театъра, но другият пък е този, който дава плът и кръв на текста.

Така че по тази линия мисля, че не бива да се допускат увлечения. Дори едно такова увлечение, според мене, би могло да се приеме: Велко Кънев да играе Джапуна, където съвсем очевидно е разминаването между авторската характеристика и това, което ни дава актьорът. Той обаче играе много талантливо, както въобще играе Велко Кънев. Може би това е единственият пункт,

по които аз имам известна съпротива и известно несъгласие с някои оценки и мисля, че тука образът е вече прекалено стдалечен от първосенсвата на авторската характеристика, но го приемам, защото актьорът дори в тази на пръв поглед малко странна трактовка за мен, в това присъствие чисто визуално и интонационно, защитава това, което играе на сцената.

✓ Според мене втората слабост, която може да се прояви и като че ли се прояви в нашия художествен съвет, това е, че едва ли не да почнем да смятаме, че романът е написан за Джапунов. Романът е написан за Кондарев, централният образ на романа и знамето на Емилиан Станев е Иван Кондарев - разкриването на еволюцията на този революционер от неговите позиции не на абстрактния хуманизъм, а неговите позиции, които в един момент силно гравитират към нитчеанството, към Достоевски, към свръхчовека. И не напразно Христатиев намира диспирни точки между себе си и дневника, между дневника и собствената си нитчеанска философия за свръхчовека, който след това се трансформира като фашист. И мисля, че това е добре намерено от авторите на драматизацията, добре е намерен еквивалентът до позициите на ленинския марксизъм, на ленинската революционност във финала на този образ.

Така че това е главният образ на романа и нито театърът, нито драматизаторите извършват някакво насилие над текста и над замисъла на романа.

А вече свършено друг въпрос е, че действително най-силно художествено, психологически, социално е разкрит образът на Джапуна в романа. Тоя тип образ ние знаем, че изобщо е много силен в творчеството на Емилиан Станев, видимо авторът има по-силни наблюдения върху този тип герси...

ГОЧО ГОЧЕВ: И известни симпатии...

Вл. КАРАКАШЕВ: Авторът има симпатии изобщо към тѣх на-
речения естествен човек , към Дуса, към Джапуна, към човека,
който е отдалечен от всякакви предразсъдъци, идейни и социал-
ни. Мисля, че това е подчертано в спектакъла ...

Така че тука авторите на спектакъла /а имам предвид,
че те са автори и на драматизацията и няма да отделям едното
от другото/ според мене следват логиката, идейния, психологи-
ческият свят на романа, поставяйки в центъра именно Кондарев,
евсюцията и тази еволюция общо взето е правдиво и напълно
правилно интерпретирана в рамките на възможностите на една дра-
матизация, защото в романа това е много по-сложно и театърът
не може да достигне белетристиката.

Втория предразсъдък - че образът на Иван Кондарев пък
нищо не представлява - аз също не го приемам. Това беше създа-
дено от нашата критика първоначално, след като излезе романът,
може би под хипозата на образа на Джапуна. Не мога да се съг-
лася, че Иван Кондарев е един схематичен, беден образ. Мисля,
че един по-задълбочен анализ, какъвто през последно време на-
прави Светозар Игов на този роман, разкрива някои по-дълбоки
пластове на този образ, който малко по инерция ние наричаме
едва ли не схематичен, беден и т.н. Той отстъпва на Джапуна,
повтарям още веднаж, но пък не мога да се съглася, че това е
един образ едва ли не плакатен, риторичен, схематичен и т.н.
Мисля, че това е също една крайност.

Аз никак не се различавам в оценката си за спектакъла
от всички, които се изказаха тука. Трябва да кажа, че мене
първата част силно ме раздвеси. Втората част ме успокои и в
някои отношения и възторгна. В първата част мисля, че недо-
статъците започват главно по две линии:

Първо - по линията на драматизацията. Както каза проф. Гочев, във втората част авторите на драматизацията са намерили едно уедряване на епизодите. Това уедряване според мене идва от един по-друг подход във втората част - не подхожда на следването на сюжета, не стремех да се експонират непременно равносложно всички образи и всички сюжетни линии в романа, а понеже се върви към едно обобщение на сюжетните линии, на съдбите на героите, което придава изобщо една по-голяма обобщеност на втората част, по-голяма монолитност. Мисля, че по начало авторите са били затруднени, тъй като все пак в първата част трябва да се експонират някои характери, но така или иначе виждам в самата драматизация, че не намерен навсякъде ходът /аз разбира се нищо не мога да препоръчам, тъй и да мога, то вече няма никаква практическа стойност; лично аз нямам идея как може това да стане/ и това го чувствавам като един недостатък в първата част. Оттам идва засилената фрагментарност на първата част, известна разпокъсаност.

Също така има нещо и в изображението. Общо взето декорът е интересен, остроумно измислен, но има нещо натрапничево в цялото изображение, чувствавам режисьорския показалец, който ни казва: сега ние в първата част ще покажем пьстроцветието на провинциалния бит, ще покажем еснафското, претрупаното, светлото, после всичко във втората част вече ще изчистим и там ще дойде в сила трагиката, героичният патос, извисяването на героите. В този контраст аз виждам известна преднамереност, известен режисьорски и художнически показалец, който ни сочи: ето това е така, сега тъй ще стане така, а сега тъй ще стане така.

Малко и като колорит - все пак действието започва, особено в драматизацията, която е лишена от тези пасторални сцене-

ни, които ги има в началото на романа, започва в една атмосфера на напрежение, в една атмосфера, която вещае трагически събития - идва революцията, идва Стамболийски, превратът на 9 май и т.н. Мисля че тук цялата тази работа малко ни подвежда към нещо друго, хвърля ни някъде в една друга стилистика изображение, не в тази общо взето сурова интонация, която има в романа. И мисля, че и това малко спомага да ми разцентрира лично впечатлението - разбира се моите усещания са чисто субективни, но аз съм длъжен да кажа това, което съм усетил, без да претендирам, че това го усещат всички.

По-нататък. Режисьорите проявяват много точност - само може би към образа на Велко Кънев има известно разминаване, но казах вече за него, - много точно са подбрали актьорите в този спектакъл. Не мога да намеря никъде едно принципиално възражение в това отношение.

Централната двойка, върху която всъщност е центриран спектакълът - Данаилов и Хашъмов, играят много вярно, точно, органично. Всъщност трябва да кажем, че съдбата на спектакъла в голяма степен се решава в зависимост от тези два антипода, които се сблъскват, и една от заслугите на спектакъла е, че концентрира нашето внимание върху това основно ядро в романа и в драматизацията - във философския патос, конфликта и взаимностношенията.

Мисля, че у Данаилов има нещо ново в този образ. Мене ми харесва търсенето на една по-голяма суровост, на една мрачност тъй като общо взето Кондарев е един малко мрачен човек в романа...

ГОЧО ГОЧЕВ: Мъчен човек.

ВЛ. КАРАКАШЕВ: Един мъчен, един студен човек, има нещо

доктриниерско в него, даже бих казал - нещо робеспьеровско, на места даже той е циничен /в историята с Райна/ и т.н.

ГОЧО ГОЧЕВ: С Христо Сотиров.

ВЛ. КАРАКАШЕВ: С Христо Сотиров, и т.н. Има нещо доктриниерско в него в хубавия смисъл на думата. И според мене това нещо го предава Данаилов.

. : Думата доктриниерство няма хубав смисъл.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Догматично!

ВЛ. КАРАКАШЕВ: Да, да - догматично, фанатично има в него. То е така. Даже мисля, че това е съвременно, това сега е много необходимо... /Смях/ Моля ви се, не го приемайте сериозно, аз просто се шегувам...

Основната ми бележка е към двамата изпълнители: повече да помислят върху вътрешната динамика на образите. Тука бяха правилни бележките към Данаилов, който в първата част не спори, а се кара повече, отколкото трябва. Кондарев е човек с една овладяност, човек с една овладяна вътрешна организация, с повече достойнство. А на места Данаилов е малко лексват.

Сава Хашъмов мисля, че трябва да помисли повече върху двете части на ролята, ако мога така условно да се изразя. В първата част все пак той е Христакиев, който търси известна спора в Кондарев и това е силното в романа, според мене; той търси спора на собствените си възгледи в образа на Кондарев, четейки му дневника. А във втората част той вече е палачът. А Савата, който играе интелигентно тая роля, играе я точно, играе я вярно, мисля, че общо взето е малко монотонен, във първата част макар се слива с втората част, като за втората част вече имам предвид Христакиев в процеса на разправата. Ако вземем последната и първата сцена, мисля, че тази вътрешна дина-

мика, която е особено важна в Емилиан Станев - всички образи при Емилиан Станев търпят развитие: и Рачика търпи, и Кондарев търпи, и Христатиен търпи...

ГОЧО ГОЧЕВ: Малко по-тихо да почне и по-бурно да завърши!...

ВЛ.КАРАКАШЕВ: Да, казано с две думи: по-тихо и на края - по-бурно.

Също мисля, че във финалния диалог / мисля, че Любо Кабакчиев обърна внимание и другарката Славова, ако не се лъжа / между тях двамата в никой случай не бива да мине така - двамата да се качат на някакъв бронзов пиедестал и оттам да почнат да декламират еденият нитчеанската философия, фашистката, другият - нашия комунистически идеал; има нещо там, което не ми достига като поведение в това сложно преплитане на трагичното начало, на приближаващата смърт на Кондарев, едновременно с това неговата овладяност, неговото спокойствие, от друга страна пък вътрешното безсилие и загубването на почвата под краката у Христатиен. Цялата тази сложност - аз даже мисля, че това е може би единственият диалог, към който имам някакви претенции, че може да се привлече още малко материал от романа.

ГОЧО ГОЧЕВ: Това е диалог за цяло действие!

ВЛ.КАРАКАШЕВ: Да, да. Мисля, че може да се привлече някакъв материал. Не съм много сигурен, но имам впечатление, че в романа този диалог беше по-голям. Аз не казвам целият да се даде, но мисля, че тука като че ли има нужда да се привлече допълнителен белетристичен материал - може би 5 изречения, може би 10, може би 20, не мога да кажа...

К.АЗАРЯН: Владо, има няколко думи от рода на това: "Млъбни маймуно, махни ми се от пътя..."

Ако вие казвате, че това е така, и ако

вземете думите там, които са дадени от автора, вие ще кажете, че така не може да се говори. Моля ви се погледнете романа и ще видите...

Вл. КАРАКАШЕВ: Аз съм го чел преди години и не мога да си спомня.

АЗАРЯН: Така че този диалог тук е малко пресилено даден и не може да се направи цяло действие, другарю Гочев. Там няма материал за цяло действие.

ГОЧО ГОЧЕВ: Колко е богат, искам да кажа.

АЗАРЯН: Не е богат, не сте прав. Пластиката е богата, а материалът не е богат. Тука малко преувеличавате по функцията на материала.

Вл. КАРАКАШЕВ: Аз казах, че отдавна съм чел романа и не мога да бъда категоричен. Но сега вече си спомням /връщам се преди десет години, имам горе-долу памет, не ме е хванала склерозата още напълно/ - там Христатиев казва, че е изчезнала границата между доброто и злото, във финала...

.: Не, там няма таква нещо.

Вл. КАРАКАШЕВ: Не знам...

САВА ХАНЬМОВ: Това не е в диалога, това е, когато Христатиев остава сам.

Вл. КАРАКАШЕВ: Замислете се. Мисля, че има нещо в този диалог - ако не в текст, то в интерпретация, има една по-богата сложност. Не мога да препоръчам нищо конкретно.

ЛЮБОМИР КАБАКЧИЕВ. Когато аз повдигнах този въпрос, какво имах предвид? Аз мисля, че тази сцена не трябва да се разширява. Там трябва да има по-голяма монументалност на решение и тази монументалност и строгост е в поведението на артистите - т.е. и двамата са спънали, да имаме чувството, че всеки води свой монолог, а в същото време върви пред тях един диалог.

В същото време да няма никаква бяла покривка на масата, да има един символ на масата /това ще го решите как да бъде/ и да има един далечен тътен на тъпана: хорото продължава. Т.е. съединените елементите на хорото, на една маса, която да служи като символ, едно абсолютно монументално поведение на двамата артисти без всякакъв бит и ще се получи подготовка за един финал.

ВЛ. КАРАКАШЕВ: Другите мои бележки касаят тези масови сцени - не искам да повтарям. Тук може режисурата даже в тези два дена, които остават, да изреже някои неща.

Права беше другарката Масалитинова за това хорс. Трябва - не зная как - да му намерите друго решение. Много е буквално.

Също - идването на войниците отпред. Уж отиваме към обобщение, уж посочваме някакви поетически метафори да търсим, а изведнаж - такива неща.

Също - сватбата. Много е бутафорна. От войниците, които стоят в дъното, лъха един наивитет, един друг театър, който вие не искате да правите. И т.н.

Просто тези масови сцени трябва да се прередактират - не зная как, не искам да се меса в работата на режисурата. Но бележките към масовите сцени са прави.

Аз мисля, че вече казах редица сполуки на спектакъла. Като цяло той въздействува - особено във втората част - много силно.

Мисля, че много сериозни актьорски постижения са на Юри Ангелов - Рачиков, мисля, че това е най-цялостният образ в постановката. Много сериозно актьорско постижение е на Кавадарков - една епизодична роля, която се врязва в съзнанието, на Ванча Дойчева, също така на Георги Георгиев-Гец, и останалите. Това е един спектакъл, в който просто няма слаби изпълнители. Мисля, че този спектакъл има принципно значение за нашия

театър като цяло и аз поздравявам режисьорите и колектива за сериозния успех.

ЛЮБОМИР ТЕНЕВ:

Това, което мене от една страна ме безпоксеше, а от друга страна ме изпълваше с надежди, това беше именно този огромен художествен и мисловен свят на автора и доколкото и как едната драматизация, като знаем всичките особености, слабости и недостатъци, които може да носи тя в това отношение, ще може да ни даде именно тази атмосфера, това движение, този драматизъм.

Трябва да кажа, че общо този дух на Емилиан Станев - понеже у мен настъпват не само спомени от романа, който съм чел, но и спомени от разговорите ми с Емилиан Станев, от неговата логика, от начина, по който той скачеше от тема на тема при едно вътрешно единство /Дико го познава също добре/, - тази стилистика на романа и този дух на романа исках да ги видя запазени.

Трябва да ви кажа, че общото ми впечатление е задоволително в това отношение, театърът е направил много. Но мисля, че за да се постигне този дух не е въпросът само в текста, то е въпрос и на игра, въпрос на решение и въпрос на това как именно едно решение може да възбуди едно въображение именно в тази насока или към тази същност, която представлява Емилиан Станев. Мисля че това е било грижа на режисурата и това го смятам за положително явление. Те не са тръгнали въобще да правят някакъв спектакъл за революцията, за въстанието въобще, а са решили да направят един спектакъл на Емилиан Станев за една епоха от историята на нашия народ, на нашата партия, на нашата българска трагедия в тези времена.

Разбира се струвами се, че това в някои отношения, както тук се говори е постигнато, нещата са постигнати, а в други не са постигнати.

Какво бих искал повече от това, което казаха другарите? - Една сцена, наситена с драматизъм, с дух, с това, което представлява Емилиан Станев фактически става една чисто илюстративна сцена, т.е. сцена, която някъде трябва да придвижи самия сюжет, става една абсолютно сюжетна сцена, а това, което стои зад сюжетиката на нещата се изпуска и като решение, и като мисъл, и като игра. Разбира се спектакълът е още суров, той е все още само набелязан, така да се каже, в много отношения и авторите тепърва ще стигнат до детайли в едно или друго отношение дотолкова, доколкото те са прави.

Преди всичко какво бих искал да кажа? - В един реалистичен спектакъл един натуралистичен детайл има място. Има място един детайл, имат място два детайла. Помня като гледах "Отело" сцената на Оливие, където става преломът, когато той става вече играчка в ръцете на Яго - големия монолог за войската и за прощаването: когато припада Отело, Яго му слага дръжката на носа в устата, за да не си прехапе езика. Абсолютно натуралистичен детайл, но нужен акцент!

Тези неща са нужни. Но тук са много според мене натуралистичните детайли. Трябва да се изплетат по-собщено и по-поетично, защото аз бих нарекъл романа на Емилиан Станев не толкова психологически, а роман на интелектуална поетика: в почти всички герои дори любовта при него е размисъл в много отношения.

Това е едната страна.

Другата страна, където се лутат нещата, това е между бита и това, което идва като съобщение, ако щете тази революция, този героизъм на онова време като нещо баладично дори, особено

в проекцията на нашия ден, което мога да кажа, че е постигнато. Вие знаете, че Емилиан Станев е майстор на детайла. И това аз го виждам най-добре уловено от художника особено в първата част. Обаче в актьорската игра нещата минават още доста еднолинейно, доста ненюансирано, дори бих казал, че има и някои сцени, които не са завършени.

Основното нещо – той още Хегел го беше отбелязал – между драмата и драматизацията е, че при драматизацията имаме колизии, а при драмата конфликти, т.е. създаване на ситуация за развитието на един конфликт. Колизията обаче не винаги можеш да развиваш в конфликт докрай. Разбира се много нещо и поради самия материал, поради многостемието тук не са изведени достатъчно.

После натуралистичните сцени много на авансцен ги играят. И масовките. А трябва да се действа на въображението, не буквално да ми се поднасят факти. Фактът не е изкуство, фактът е глупаво нещо – казва Балзак. Трябва да ми дадеш осмислянето на този факт – това ме интересува.

Получава се един доста дори стилев контраст не само в декора, но и между двете части, дори има някои излишни сцени и герои, което не е в интерес на спектакъла.

КРИКОР АЗАРЯН: Кажете кои? Ние бихме могли да съкратим. Например тази сутрин махнахме две сцени.

ЛЮБОМИР ТЕНЕВ: Ами например в първата част всички тези първите експозиционни сцени, тези там диалози с Райна и т.н. защо ви трябва?!?... Ако сте развили тази част – разбирам. Но вие не я развивате.

Стана дума за колата. Откакто Брехт излезе с кола, не съм виждал спектакъл без кола на сцената!

И друго: защо са нужни тези убийства?!... На мене не ми действа добре това, че Кондарев извършва убийство пред зрителите. Не е хубаво това. Дайте ми го като въображение, дайте ми го като богатство. Второ - в първата драматизация беше много хубаво направено и аз във въображението си виждах как онзи в защитата си убива полиция. А тук ми го давате на авансцен с този фалшив патлак и застрелва полиция!

ПРЕДС.ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Проф.Тенев вие говорите за неща, които могат да се правят след един или два месеца. А ние сме пред премиера.

ЛЮБОМИР ТЕНЕВ: Аз говоря по принцип за едно високо художествено равнище.

И - за масовките /тук другарите вече казаха/. След киното в театъра масовките вече са пълна бутафория. Спомнете си спектакъла на "Крал Лир" - финала, когато вече става сражението. Отзад се бият и чуваш само шумове, а цялата битка, войната е в лицето на Лир, нищо няма на сцената. Обаче в моето въображение е цялото сражение с хиляди войници!

За финала. За мене финала за разлика от някои други другари, е добър.

Но преди това - още нещо, което не ми достига. Ако действително кажем, че тези сцени между двамата, между Кондарев и Христатиев, са централни сцени, аз не усещам достатъчно тези акценти в движението, това любопитство, тази вътрешна интрига у Христатиев да пронишне в оня човек, да намери в него един съюзник на жестокостта си, защото той не е незаинтересован към него; не че не може да го убие, а просто е заинтересован от него като човек, защото той е интелект и на него му импонира интелекта.

Но какво исках да кажа за финала?/За бутафорните вече казах: махнете ги колкото може повече - тая маса, която се сла-га там, колата и пр./ Вижте какво: срещат се двама души. Единият, Кондарев, вече не е на тоя свят, другият е още тук със суетата на дните и т.н. Единият го е изживял и е поне десет пъти над другия, той всичко е виждал, всичко е изпитал. Ама аз ще ви посоча една аналогична сцена у Шекспир. Вземете финала на "Ромео и Жулиета". Ромео не ще да се бие с Парис. Какво ще се бие с него?!... - Какво си виждал от живота ти, моето момче, че ще ми обявяваш дуел!?... Аз съм всичко виждал, аз всичко изживях, аз съм десет пъти над тебе! Махни се, гледай си незрялостта! ...

Това е. Този духовен спор трябва да се получи тук. За мене тонът е верен, но смятам, че трябва да се намери малко повече в този смисъл.

И още нещо, което бих искал да видя като общ характер във връзка с това, което се съдържа в романа - повече страдание, повече болка! Страдание има и у положителните, и у отрицателните герои, всеки в себе си е в нещо раздвоен. Това е човекът в края на краищата. Не искам да говоря за актьорите, но например Ванча Дойчева прави нещо различно /то и за това е добрият актьор/ макар че и при нея не е достатъчно страданието, болката.

Мисля че, ако се върви по тази линия, в този дух, с тези акценти, спектакълът ще израсне неимоверно много, макар че е действително едно интересно, оригинално, мащабно, епично петно в нашия театър и което е различно, бих казал, преди всичко по вкус и в костюм, и в решение. Работено е много добре - разбира се с детайли, които лично на мене не ми достигат.

ДИМИТЪР КАНУШЕВ:

Изглежда, че за мене не остана почти нищо в повече да кажа. Съгласен съм с оценката, която се дава на спектакъла като по-голямата част от критичните бележки намирам за умесни.

Искам да кажа само едно съображение за епическия характер на романа на Емилиан Станев и оттам^и на спектакъла. Струва ми се, че епическото тук не се явява в своя чист класически вид, че самата форма на епически театър, на епически роман се редуцира през цялата мисловна, национална съдба, характери, литературна история и това бих желал да се почувствува по-силно в спектакъла особено в първата част, която е доста ритмично организирана - авторите са приложили един модел на епически роман, който се приближава към класическите форми и само изобразителната стихия на Емилиан Станев ги отклонява, т.е. имам впечатлението, че те не са имали достатъчно съзнание за характера на епичното като жанр в романа.

Какво по-конкретно бих казал? - Това е една конструкция мислена, създадена, изградена. Аз не можах да участвувам при обсъждането на драматизацията, но нещата не са така логични, както ни изглеждат, особено в първата част на романа. Емилиан Станев не само че има своя поетическа логика, но тук трябва да се търси нещо обективно в нравите, в менталитета и философията на отделните герои и изобщо разбира се в тази пластика и вътрешна логика на построяване на романа. Тук има повечето неща анекдотични, в които има художествена прелесть и от които аз бих желал да усетя повече настроението.

Вярно е, че всяка драматизация отнема съществени неща от художествената плът на една литературна творба, особено когато тя е значителна, но нещо от това има, защото не става дума

само за две идеологии, а и за преодоляването и разрушаването на един начин на историческо съществуване, един начин, който се разрушава от класовите конфликти, от класовия антагонизъм. Тук има нещо красиво, което губим, има нещо красиво, което трябва да си стиде. И мисля, че ако говорим за повече и по-сложни пластове в изображението, бихме могли нещо такова в тази постановка да искаме. А дали е възможно практически това да се постигне в тези няколко дни до премиерата, това не мога да кажа, авторите ще видят какво е възможно, но ние в края на краищата оценяваме един художествен факт и сме свободни да представяваме един максимален художествен критерий при преценката на резултата.

Правилно е това противопоставяне на Иван Кондарев и Джапуна, но аз не мога да разбера например защо Джапуна непрекъснато е в този черен костюм /това е в логиката на моите общи разсъждения/, след като сме извършили тази конструктивна промяна, която е вярна в своя основен замисъл, но след като сме й отнели много от тази собствена характеристика, жизнена, историческа, на Джапуна, не мога да разбера; все пак трябва да се направи някаква разлика между него и Сиров и в костюм, ако искате. Но и в отделните образи - и на анархиста, и на този ... има нещо много нашепско, много любопитно и неочаквано в характеристиките. И струва ми се, че предвид създадената рамка на спектакъла, схема или система на изграждане, натам нещо е възможно да се прибави, да се потърси тази странност и не само еднолинейно в отделните образи. У Емилиан Станев според мене има едно неочаквано съчетание, което много често изглежда анекдотично, на черти, на качества, и някои от тях следва да ги преписваме не само на положителните герои, а и на отрицателните, и обратно.

Това е най-общото ми впечатление. Иначе конкретни бележ-

ки няма да правя, тъй като много от тях се казаха. Всички знаем, че на премиерата спектакълът ще порасне - като правило става това. Тук много неща се казаха и смятам, че другарите ще ги вземат предвид. Мисля, че една по-интересна портретност у някои от действащите лица ще компенсира някои други неща и ще обогати спектакъла.

КИРИЛ НЕДЕЛЧЕВ:

Искам да кажа няколко думи около героизма, върху който се изгради този спектакъл /говоря на сценографията/. Стана този героизъм благодарение на това, защото ние като че ли излязохме малко от естествените норми на подаване на проектите в нашия театър. Това стана, защото така се стекоха обстоятелствата и главно художникът и режисьорите, а оттам и ателетата почувстваха големия героизъм. Резултатът е налице - има много постижения.

Но наред с това искам да кажа, че има известни неща, които трябва съвсем сериозно да се подбутнат - това е в стилистиката на спектакъла, това е в пропорциите на спектакъла, това е до известна степен - и мисля, че то може да стане, в осветлението на спектакъла. Има наистина едни чудесни картини, които са в първата част на спектакъла и смятам, че всичко останало може да се подреди към тази категория на спектакъла. И някои други неща биха могли да се оправят все още. Аз имам записани много бележки и ще ги кажа на художника и на режисьорите - по посока на костюмите, по посока на някои пропорции на спектакъла и др., и смятам че тези мои бележки ще допринесат още повече за доизграждане на спектакъла.

РАЧКО ЛЪАНДЖИЕВ:

Вече много неща се казаха. Аз наистина се възнувах много от този спектакъл: възнуващ спектакъл, голям спектакъл, много

българска атмосфера има в него. Особено ми действа - не знам може би защото съм и от този край и имам ранни впечатления от тези героични хора.

Преди всичко искам да кажа за нашата чудесна актьорска група. Много талантиливи актьори са събрани в тази постановка. Направен е един спектакъл с високоталантлива режисура.

И едни по-малки бележки, така да кажа, макар че не ги смятам за маловажни:

Повдигна се вече въпросът за словото. Да, на някои актьори трябва да се обърне внимание за словото, защото тук не бива да се изпуска нито една дума /вие ги знаете кои са/.

И нещо друго, което може би не бива да се казва, но все пак: защо трябваше толкова труд да хвърли един актьор в една сцена, която, както се каза още в началото, трябва да се съкрати и която разбира се отпадна - сцената с Борис III.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: В театъра стават такива работи.

.....: Много хубаво беше изиграна от актьора.

РАЧКО ЯВАНДЖИЕВ: Именно аз това нещо го чух и съжалявам, че не го видях, но знам каква е мъката на Николайчо да постигне портретен грим

Разбира се на всяка цена този автомобил трябва да се махне, защото е чуждо тяло в спектакъла.

И една техническа бележка: нека да се обърне внимание на гардероба ли, на реквизита ли - абе изступайте тези черги бе, пожалете тези актьори бе! Това са такива прахоляци, косми хвърчат и това се диша! Абе не може ли да се изпере това нещо!? ... Трябва да има грижа за актьорите. Това е три месеца неустов труд, това е един подвиг, извършен от актьорите, от целия колектив!

СТЕФАН ДАНАИЛОВ: А пък и супата, дето я дават!

РАЧКО ЯБАНДЖИЕВ: Имайте предвид, че същите тези актьори сега влизат в една нова битка, която ще трае още три месеца. Нека се щади здравето на хората!

Радвам се, че сме свидетели на още едно голямо платно - епическо, както тук се нарече. За голямо съжаление - нямаме достатъчно място къде да "простираме" тези платна, които направихме.

КИРИЛ НЕДЕЛЧЕВ: Извинявам се, пропуснах нещо. Аз мисля, че във втория план, там където е тази акция, която ~~я~~ играе доста време в спектакъла, перспективът, който пада там, не е даден да се нарисова от художника по този начин - имам чувството, че гледам почти читалищни перспективи. Ако може тези двете неща да се повторят, да се прерисуват от художника и изпълнителите, ще спомогне много. Или пък изобщо да се махне това гробище и да се помисли за някакви врати или за нещо друго. Много бутафорни са и не е в духа на нашия театър.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Други изказвания има ли? - Няма. Тогава да дадем думата на режисьорите.

КРИКОР АЗАРЯН: ,

Тук умно се говори и се казаха много полезни неща за нас. От казаното и от личните ми впечатления от това като гледам как с дни просто се променя образът на представлението към добро, живея с чувството, че наистина в това уникално кратко време сме направили нещо, което вълнува хората, както и вие казахте.

Искам да отбележа, че ако ние сме постигнали такъв резултат, на който можем да се радваме, главният виновник за това не е един, но особено искам да подчертая ролята на Иван Добчев. Аз като режисьор на представлението и автор на драматизацията

имам така да се каже значително по-малък принос в спектакъла затова защото, знаете, аз бях в Белград през това време

ПРЕДС.ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Това трябваше да го кажа аз.

КРИКОР АЗАРЯН: Правилно, извинявам се.

Много често отсъствувах и тежкия, така да се каже черният, миньорският труд в тази постановка е на Иван Добчев е заедно с актьорите. Поради стичение на обстоятелствата аз бях в по-благоприятното положение да дойда и с едни по-девствени очи да гледам, носейки със себе си образа на това, за което сме мислили и за което сме говорили, и доколкото мога, да помогна.

Второто, което искам да кажа - Рачко Ябанджиев вече го засегна - е това, че тази сутрин естеството и характера на нашата деликатна и жестока работа ме постави пред много неприятното положение да разплача един наш колега, един актьор. Защо? Снощи след репетиция ние с Добчев и Младенов, виждайки, че преставлението е дълго и че трябва да се съкрати, в духа на тези търсения решихме и тази сутрин съобщихме на актьорите и на целия състав /осветители, техници и машинисти/, че съкращаваме цяла една картина - картината; в която Кондарев се среща с Райна, след това идва Джапунов, облъскват се до конфликт и в този момент пристигаше царят. Всички тези актьори продължават да играят с изключение само на Николай Николаев, който играеше ролята на Борис III. Искам дебели да подчертая, че той се отнесе безкрайно съзнателно и отговорно и това, което правеше, беше прекрасно. Ако ние съкратихме тази картина, съкратихме я не защото те не си изпълняваха задачата, а защото - тук вече е наша вина - нанрово някакси това се облъскваше с характера на представлението. И втората причина, която не е по-маловажна: каза се, че махането на тази сцена не прекъсва процеса, така да се каже, на спек-

такъла.

Във вашите изказвания се отдели на сравняването. Аз много се радвам, че др. Каракашев подчерта тази опасност, която съществува и която неволно повече или по-малко се промъкваше във вашите изказвания и тя разбира се в много по-голяма степен ще съществува и в публиката - сравнение да се прави. Ние започнахме драматизацията на 1 декември, а на 1 април ще бъде премиерата на спектакъла. Искам да разберете, че ние в изключително кратки срокове постигнахме представлението. Пред нас стоеше дилемата: ние ще правим представление за хора, които са чели "Иван Кондарев", за хора, които много добре познават Емилиан Станев и произведението му, или ще правим представление за хора, които не са го чели, защото има и такива зрители и предполагам, че по-голямата част от публиката ще бъдат именно такива. И ние сами съзнаваме, че има обстоятелственост, сами съзнаваме, че има сюжет дори елементарен, има експониране на образи. Ние сме могли да направим представлението и без Джапунов, другари. Тези, които не са чели романа, не знаят кой е Джапунов. Ние правим представлението за Кондарев, не просто за пиетет към най-сложния и богат образ на произведението ние го вмъкнахме и него. Искам да разберете цялата сложност. Ние бихме могли да направим по-театрално, по-изчистено произведение, за каквото вие тук говорите, но то щеше да предизвика доста недоумения у широкия зрител: за какво говори тоя, кой беше пък тоя, откъде дойде и защо идва?!... При това ние имаме работа с един много голям автор, с когото ти не можеш така свободно да обравиш и като отрежеш нещо, казва се след време, че той ти отмъщава.

Така че ние съзнаваме цялата обстоятелственост, експозиционност и сюжетност на първата част. Но тя ни беше необходима, така да се каже поне в своята една половина, за да можем да

направим вече по-сериозни обобщения във втората част.

Искам няколко думи да кажа за Кондарев и по-специално за изпълнението на Кондарев. Аз не съм присъствувал във всичките тези търсения на Кондарев, които сигурно са били много мъчителни, много трудни. Вие сте хора, които по-добре познавате литературата, но струва ми се, че малко се идеализират някои неща. Мисля, че не случайно филмът, който се казваше също "Иван Кондарев", беше по-скоро един филм за Джапунов. Не случайно, затова защото там е онсва, което е по-вълнуващо. Разбира се ние когато работихме върху драматизацията, разбрахме че има доста сложни и мъчителни пластове, богати пластове и в Кондарев. Но интерпретацията на този образ, изграждането портрета на този образ - това е също много сложен въпрос. Вие казвате, че той е затворен, че той е спривав. Разбира се тук има много верни неща казани, но аз не се съгласявам, когато те се генерализират. Има верни неща. Няма каране, а има спорове, няма така да се каже наплевателство, а има чепатост. Но, другари, ние не трябва да си затваряме очите, че ако избързаеме с всичко това, ние няма защо да играем втората част. Не забравяйте, че той в трите часа на представлението почти два часа и половина е на сцената. Дори Шекспир, бидейки по-съвършения, гениалния, знаейки възможностите на естеството, дори той опестява на актьора, на изпълнителя тази мъчителност. А ние не можахме, ние нямахме възможност. И тук трябва с много внимание към творческия процес да се правят обобщенията. Не са завършени нещата, далеч са от съвършенство, но аз мисля, че посоката е абсолютно вярна.

А що се отнася до финалния диалог, моля ви хвърлете един поглед в романа и ще видите: там нещата са схематични, точно - схематични. И пред авторите на представлението седеше

и такава дилема: след като е схематичност, да се тръгне към едно таксва решение, към едно публицистично-плакатно решение. Но от друга страна може ли един образ, който ти два часа и половина си го приближил до зрителя, направил си зрителя негов съучастник, може ли пък изведнаж да го убиеш в един финал?... Нямаме решение. Ние опитваме. Това, което прави Стефан Данаилов, снощи беше едно, онай вечер беше друго, днес трето ... Опитваме. И не знам до кога ще продължаваме. Но аз вярвам в тези актьори. Мъжествено се отнесоха към задачата. Много труден и мъчителен път минаха всички - от епизодика до главните изпълнители.

И още една-две думи искам да кажа, за да завърша. Скоро четох в "Лик" едно изказване на Товстоногов във връзка с разговора, който водиха в "Литературная газета" за зачестилите драматизации, кое оправдава и кое обяснява това и редно ли е всъщност в Съветския съюз сега най-големите спектакли да бъдат драматизации, а не пиеси

ГОЧО ГОЧЕВ: Като нямат пиеси!

КРИКОР АЗАРЯН: Товстоногов казва нещо, към което аз съм пристрастен и като практик, като човек, рабстеец в театъра, седя зад това, което той казва. Понеже много хора казват: "Това ли е Ана Каренина на Толстой", Товстоногов казва: "Там имаше един Хмельов-Каренин и за мене самият спектакъл се оправдава дори само с това, че имаше един Хмельов!"

Другари, аз не искам да абсолютизирам нещата. Слагам свръхката на сърцето и казвам: аз като съм чел този роман, не помня Нишков, докато в спектакъла Нишков ми е откритие, Нишков ми е явление. И като Нишков има и редица други.

И като четох романа на Емилиан Станев, това което пре-

обладаваше в съзнанието ми, беше Джапунов, беше Георгиев, беше Рачиков, Дуса, Корфенозов, Христакиев... Кондарев трудно го възприемах, не можех да го заобичам някак-си. И струва ми се, че в нашето представление ние даваме възможност на зрителя именно в по-близък план, както казваше онзи ден Стефан, да види този образ и да види човечното, тази промяна след кръщението и т.н., които неща от романа малко или никак не са ми останали /имам предвид четенето като обикновен читател/, но при внимателен прочит не могат да не се видят.

Не знам тука ли му е мястото, обаче искам да обърна внимание на техниката в нашия театър. Много моля ръководството по-специално внимание да отдели на техниката, затова защото тежки спектакли идват, а струва ми се, че техниката, независимо от, така да се каже, обективните технически възможности на сцената /пултове, коли, кръгове, чиги, осветление и т.н./ е малко изостанала.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Малко или много!?!...

КРИКОР АЗАРЯН: Днес на тази генерална репетиция пред художествения съвет стана също гаф...

ГОЧО ГОЧЕВ: Вратата.

КРИКОР АЗАРЯН: Вратата е най-малкото, аз съм виновен за вратата. Но с колите стана такъв гаф, който можеше да има драматически последици. Трябва тук просто нещо генерално да се направи.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Какво генерално? - Да ги уволним и да вземем други ли?...

КРИКОР АЗАРЯН: Не знам, не съм мислил по това, но извикайте тези хора и да се говори с тях за мащаба на отговор-

ността, която носят.

Това е. Благодаря.

ИВАН ДОБЧЕВ:

Аз трябва да ви кажа, че ние в началото, когато започнахме работа по изграждането на спектакъла, или по-точно аз бях в едно положение, което беше така да се каже отчайващо - аз бях изчерпил всичките си възможности за надежда. Но искам да изразя тук много приятното си учудване, че в тази труппа видях живи актьори, нито един от тях не демонстрира да не е съгласен или да бяга от вкуса към хубавото, към интересното разкриване на образите - нещо, което в началото го нямаше, просто в началото хората гледаха по принцип на тази задача някак-си дежурно.

И искам да благодаря за вниманието и съдействието, които актьорите ми казаха в тази постановка.

За сцената с царя, която отпадна. Николай Николаев съвсем сериозно се отнесе към тази задача и много съвестно си гонеше нещата, въпреки естествените смехории, естествените закачки по повод на тази роля, въпреки предварителното настрояване, че тя няма да стане. Въпреки това той педантично работеше, сам си гонеше за грима, за костюма какво ще бъде, маркираше как влиза с кола и т.н. Искам да кажа, че това рядко се случва и при най-ентузиазирания колектив в най-далечен провинциален театър, където някой актьор за пръв път участва в нещо и иска да го направи, колкото и малко да е то. И много ми е мъчно за този актьор, когато лишиме от възможността да покаже резултата от труда си. И стана така, че този човек е работил на халос. Това е наш грях. Но мисля, че го направихме за доброто на спектакъла и това донякъде оправдава гафа. Но ще ми бъде много криво, ако в крайна сметка всичко

това се коментира така: абе ние ви казвахме, пък вие не го разбрахте?... Ние трябваше да го видим в този вид, в който можем да го доведем и тогава да кажем: да, вярно е било...

Искам да кажа две думи и за структурата. Всички забележки за масовките са основателни. За съжаление ние правим днес трето въртене като цялостно виждане на спектакъла. Вече два пъти правихме съкращения, днес преди да започне представлението пред вас направихме също съкращение, но организирано на "честна дума": моля ви вие не минавайте, а вие минете, ама малко по-бързо; или: няма да минавате, а вие ще минете едновременно си, кслата бързо да се движи и оттук нататък някои почват да падат, тъй като това не е организирано и т.н. Това е защото ние работихме малко в мрак или в полумрак, да го наречем, защото краткото време не ни позволи да си изобретим формата на спектакъла. Аз в движение работих с актьорите, едновременно с това работех със сценографа, който створме навреме прескачаше до Белград. Така ние си изяснявахме формата на спектакъла - в движение. Мисля че актьорите това не го разбраха, понеже аз работих много стриктно на парчета с тях и си изяснявахме структурата на целия спектакъл извън тях, т.е. те научаваха нещо за това как ще дойде и къде ще стане, без да стоят на сцената и да чакат аз да си измисля решението. Аз ги облекчих от това. Но сега вече няма време за такова облекчение, т.е. няма време ние да измислим нещо и да го реализираме със службите пък после да ги пуснем и тях в това нещо. И последните репетиции станаха малко хаотично. Но от хаоса чрез проверка, чрез спитване ние се спитвахме да намерим чистата форма. И днешното поредно, трето въртене, мене ме убеди, че масовките са все още наша наивна представа. Никой от нас, аз също не обичам масовките, работата

с масовките - това е най-големият ми кошмар, винаги съм правил скандали там. Но все още така си върви по инерция - правене на епичен театър така, че трябва да мине такава група с оръжие. В това сте абсолютно прави. Това е някаква инерция, от която не можем да се освободим. Трябваше да го видим и да разберем, че в същност дали ще мине на масовка, дали ще се покаже или няма да се покаже, това не е толкова фатално, защото ние вече сме го изиграли това нещо и другото е илюстрация или подаване, доказване, че ние знаем да правим това или кой знае какво. Но това нещо е в наша власт и мисля че до представлението с публика ние ще успеем да го махнем.

За финала. Ние имаме финала в един по-предвиден вид, който мисля, че беше логичен, имаше някаква обща структура. После се опитаме да го развием по друг начин, съобразявайки се с непрекъснатите неясноти около техниката. Първо, да кажем, никога не е ясно тези 50 секунди, които ни дава техниката за една промяна, дали ще бъдат 50 секунди или ще бъде минути и 50 секунди, т.е. разликата варира в една цяла минута. И тази цяла минута може да стане мъртво поле. Видяхте днес как хората започна да се гъне напред-назад на авансцената. Защо? Защото на 20 см от тях има една дупка от 6 м.

Така че доскато измислим художествения вариант, съчетан с техниката, т.е. да приспособим художествения ход към техническия, а не техническия към художествения, тъй като случаят тук е такъв, ние просто буксуваме и скудоумничим около някои неща, от които според мене вече отдавна трябваше да се откажем и да преминем към нещо по-генерално. И вероятно така и ще стане.

За основанията около първа и втора част, които касаят

различни впечатления. Вярно е, че първата част - сега си го признавам пред себе си и пред всички вас - прекалено много обслужва категоричността на това решение: първата част ще бъде едно живописно облато, нафраскано с обклущи, а във втората част започва големият ден на Кондарев, ден без нощи, започват белите нощи на Кондарев. Това го има. Вие не знаете, но днес сутринта ние малко счистихме от обклущите и може би ще трябва още да очистим, защото щом прекалено ви е ясно, това не е добре, на-мекът е по-хубаво нещо от буквалността, от буквалното показване.

Мисля си и за тези смърти, за които говорите - за убийствата. Не знам... Когато правехме драматизациите - в първия, моя вариант, после и във втория, който правехме заедно, - това, което ме впечатляваше, което много ме шокираше /понеже аз съм се занимавал и с друг роман на Емилиан Станев/, беше това как един герой възприема смъртта на друг, на някакъв най-обикновен, най-незначителен човек, как той изведнаж възприема тази смърт, как я вижда - вижда я натуралистично, винаги има някакво изцъклено око, има някакъв натуралистичен детайл, има пръсване някакво, има разбита челюст, има кръв ..., и като гледа човек това у него идва големият стрес, големият шок, големият катаклизъм. И тази натуралистичност в смъртите ние упорито я преследвахме. Но фактът, че на вас ви се вижда като илюстрация, явно говори, че ние тук нещо не сме успели да доведем докрай, че може би тези смърти не посват на естетиката, която ние сме избрали, че те може би ще трябва да стоят като някакъв знак извън кулисите, а да се изиграват на сцената - не знам, не мога да ви кажа, ще помисля върху това. Но, ако наистина те са прозвучали илюстративно, това е лошо. Ние искахме те да бъдат сре-щане на смърта, виждане на смърта, виждане на кръв, те да шоки-

рат.

Колкото до автомобила, аз не съм сигурен дали въ първата част има голяма нужда от него или няма, но мисля че на финала той е необходим. Мисля че един такъв автомобил, една закрыта камиснетка, едно такова чудовище, породило се в този апокалиптичен свят накрая, е необходим, той има някаква стойност. Може би не го пласираме, може би страхливо го пласираме, тъй като ние имаме комплекси за автомобил, може би той трябва да изиграе нещо повече - да изиграе контрапункта на доброто. Но струвам се, че той там е възможен, че е нещо, което е обратно на доброто, обратно на доброто

ГОЧО ГОЧЕВ: Идва да донесе смъртта.

ИВАН ДОБЧЕВ: Идва като някаква катафалка да донесе другото

СЛАВКА СЛАВОВА: Не. Той е смешен.

ИВАН ДОБЧЕВ: Не знам, на мене не ми стои смешен.

СЛАВКА СЛАВОВА: Всички се смяхме с него. Всички, които бяха около мене се смяха.

ТАНЯ МАСАЛИТИНОВА: Може би в тази сцена накрая вместо тази голяма маса да бъде само дънерът

.....: И просто този автомобил само да мине, само да прощуми - и толкоз. Опитайте.

ИВАН ДОБЧЕВ: Да, разбира се. Аз просто разсъждавам. Ще помислим по това.

Искам да благодаря още веднаж на всички, на целия художествен съвет, че наистина със загриженост се отнесе към спектакъла и с разбиране на мъчнотите и на това, че той е все още в процес на узряване, на ставане.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Други бележки има ли?

СТЕФАН ДАНАИЛОВ:

Аз бих искал да ми позволите да обърна внимание на невероятния шум, който има на сцената - и от горе и от долу ...

.....: И по коридорите.

СТЕФАН ДАНАИЛОВ: По коридорите все пак ...

РАЧКО ЯБАНДЖИЕВ: И праха, конците, космите ...

СТЕФАН ДАНАИЛОВ: Аз за пръв път имам възможност да бъда 3 часа на сцената на този театър и представите си какво е да усещаш тази шумотевица, да дишаш този прах и при това непрекъснато влизане и излизане на всички мои колеги, просто бягането им по сцената, което е свърх енергията и силите им!

То не е откровение, но става дума в един театър всъщност артистите на какво ниво на мислене могат да бъдат и какво отношение и отговорност могат да имат към своята работа. Откровено трябва да ви кажа, че в това отношение нивото на артистите е около 49 степени повече от нивото на техническата работа. Това са наистина герои, които при цялата тази шумотевица, в тези безкрайно кратки сцени, трябва да се съберат, да изиграят това, което имат и да продължат - едни насам, други нататък, и след това да ги срещнем наново.

Аз съм бил много пъти на съвети във Военния театър. Не че преди съм мислил друго яче, а сега мисля иначе.

Искам много да благодаря за конкретните забележки, които имаше тук от хора, които много уважавам - проф.Тенев и Владо Каракашев: за много сериозното мислене, каквото трябва да има, за един такъв сложен герой, какъвто е Иван Кондарев. Колкото и да си говорим с Азарян и Добчев какво още може да се промени по отношение на това мислене, абсолютно право е това, което се каза: донеско той трябва да бъде събран в себе си. Все

пак аз много се радвам, че най-малкото, което съществува, това е обаяние и очарование у този герой поне във втората част. Но, другари, един човек, който, виждайки болната си майка, може да каже: "Аз не мога да страдам за нея" /за майка си/, все едно аз съм раждан на камък, неговото чувство за хумор не може да бъде такова, за каквото проф. Гочев говори. Чувството за хумор лично у мене е много развито, но тук това значи да излезеш много далеко от образа си, да стане една друга веселба ...

ГОЧО ГОЧЕВ: Той обича майка си. Но той и да не я обича, това не пречи ...

СТЕФАН ДАНАИЛОВ: Не, романът е написан, той е точен. Той и това не може.

Вие сте абсолютно прав, че нервата някъде трябва да се озапти. Но работата е там, че колегите в този театър и тези, които сме на сцената, изпълняват много точно задачите на двама режисьори, не на един, че тук имаме стереорежисура.../Смях/, режисура сложна, всеки има свои изисквания.

Действително сериозното отношение, с което вие се отнесохте към нашата работа, мисля, че ще помогне.

Искам да спомена и това, че голяма част от хората, които са в театъра, во главе с директора, вече видяха и трите завъртания, видяха промените, които се извършват / а ние непрекъснато си говорим за това какво трябва да се промени и колко да се промени/ и мисля, че до първо число на месеца или даже до понеделник вечерта това ще доведе до един по-сериозен резултат и героите и героите ще станат още по-истински по плът, защото приемам, че в момента са донякъде на едно по-външно ниво.

Позволявам си от името на моите колеги да благодаря за сериозните и конкретни бележки, от които у нас сигурно нещо ще остане.

Благодаря.

ПРЕДС.ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Стефане бе, на сцената на Военния театър няма ли шум?

СТЕФАН ДАНАИЛОВ: Не, другарю директор, не се позволява.

.....: Ами това е Армия бе! ...

СТЕФАН ДАНАИЛОВ: Не защото е Армия, а защото хората, които работят, имат отношение, любов и уважение към артистите. Това е най-важното.

ПРЕДС.ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Добре.

Други, някакви, последни бележки има ли? - Няма.

Искам и аз да кажа няколко думи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ПРЕДС.ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ:

Сам аз изживях едно много сложно състояние от репетициите - от пълно отчаяние до днешното представление, което за мене беше едно друго усещане. Нашата с усилията на много хора, главно на двамата режисьори и на актьорите, бяха доведени до едно положение, което ние преследвахме и което беше нашата цел.

Аз не съм театрал-професионалист, но съм културен работник, партийен работник, и трябва да ви кажа, че моите задължения в този случай не бяха само по повод на събитията, които съществуват, а и по отношение на Емилиян Станев - един човек, с когото аз се познавах много отблизо, и все се страхувах, че ние тук можем да направим нещо, за което той имаше навика да те хване за ухото и да ти каже: "Абе, момче, какво правиш!?..." /Или: "... какво си направил!?..."/

Работите са много сложни, защото въпросът не е, както някои си мислят просто - че ние трябва да отчетем някакви съби-

тие за конгреса или за годишнина и т.н. Нещата са по-сложни. Те са свързани с едно голямо произведение на нашата литература, с най-голямото произведение след 9 септември - "Иван Кондарев": много сложно, много интересно, с една дума многоплатово, многопосочно, многообразно - и ние трябваше да намерим някакъв театрален еквивалент, за първи път.

Искам да кажа тук няколко думи по отношение на технологията. Беше направена една драматизация от Иван Добчев, която в никакъв случай не е лоша, Добчев е един режисьор, който има пиетет към творчеството на Емилиан Станев, той го доказва с това, което направи в Пловдив, и аз му казах на едно друго заседание, че той по тази драматизация, която направи, може да направи едно представление на пловдивска или друга сцена, тъй като там нещата бяха много хубави. Но те не бяха тези посока, която нас главно ни интересуваше, или поне не беше тази главната посока. Защото ние имаме един Рачиков - а това, знаете, е авторът, имаме Джупунсв - не съм сигурен за него доколко преобладават нещата; аз мисля, че Иван Кондарев, който стои в заглавието на романа, е главната личност, която интересуваше Емилиан Станев, като Христо Ботев и Исус Христос, затова защото той не беше никакъв ограничен художник, той беше един сложен човек, с много сложно мислене, без само бяло и черно, а с всички нюанси, които съществуват в този свят и в този живот. И нашата задача тук естествено беше много сложна. За първи път се прави "Иван Кондарев". Който иска, нека го направи и да каже: "Ние направихме едн какво си" - да започва. Но ние го правим за първи път.

И понеже не ни удовлетвори тази драматизация на Иван Добчев / за която ви казах, че е много хубава /, защото ние тряб-

ваше в друга посока да вървим, решихме да правим втора драматизация. И натоварихме също Иван Добчев и Крикор Азарян с нашия художник ~~Младен~~ Младенов да направят втората драматизация. Драматизацията получи висока оценка на Художествения съвет. Тя е една драматизация с много сериозни качества, Но, разбира се, когато нещата започват да се претръскват през една сцена и когато трябва да излизат пред 800 души, всеки от които пристига тук и си мисли, че неговият критерий, така да се каже, е най-верният - нещата стават много сложни.

Много съм благодарен на Художествения съвет за абсолютно сериозното отношение, което взе към нашата работа. За мене критерият, че ние сме свършили сериозна работа, е фактът, че никой не напусна този Художествен съвет.

Искам специално да благодаря на Иван Добчев, който до 15 март работи тук сам, затуй защото др. Азарян беше зает с друга работа в Белград. Иван Добчев за мене е един човек с мъжки характер, човек с богато въображение, с голям талант. За съжаление българският театър няма ^{много} такива творци. Ние бяхме щастливи, че се срещнахме с него тук в една много интересна работа и в сътрудничество с Крикор Азарян, който влезе на 15 март, с нашия сценарист и те тримата направиха една драматизация и сценична реализация от най-високо качество според мене.

Аз наблюдавах всичките работи и това, което беше казано тук - за мъченията на сцената и т.н., е абсолютно вярно. Не знам по какъв начин може да се излезе от тази история, предполагам, че не съм аз причината, за да бъдат такива нещата. Дай боже преди мен да е било друго нещо или пък нови хора са нахлули, хора, които нямат отношение към театъра. А тези, които работи в този институт, трябва да има отношение към института, независи-

мо дали е актьор или е машинист.

Аз не искам да ангажирам никакви институции, но моето лично мнение е, че ^{тези} ~~в нашия~~ ~~и~~ ~~и~~ институции навлизат много хора, които имат абсолютно прагматично, друго отношение, което не е свързано с характера, с висотата, със светостта на тези институции. Мога да кажа, че ние ще търсим средства да ги оправяме, а доколко ще успеем, то е друг въпрос. Аз лично не съм голям оптимист, тъй като се работи с 300 души освен художественния състав от актьори, режисьори и драматурзи. 300 души имаме - хора, които минават и заминават: кандидат-студенти, навлезли в университетите и т.н.

Бяха направени тук много интересни бележки. Мисля че нашият спектакъл не е завършен, но също така мисля, че имаме време за доизпипване, за доизчистване.

Имам нещо конкретно. Когато Антон Радичев води навън Кольо Рачиков, когато го освобождава, залата започва да се смее на тази сцена. И после настъпва този трагичен момент! Не знам, трябва да видите това нещо, аз лично не го почувствах много добре, въпреки цялата противоположност на двамата - на Рачиков и на Балчев.

.....: На финала.

ПРЕДС. ДИКО ФУЧЕДЖИЕВ: Да, на финала, преди разстрела, когато го извеждат по нареждане на Христатиев.

Но имаме едни много сериозни актьорски постижения. Имам Иван Кондарев в лицето на Стефан Данаилов, благодарение на което имаме и цялото представление.

Другари, ние може да имаме много бележки, можем от това да не сме доволни, от основа да не сме доволни, но за мене реализацията на този герой от Стефан Данаилов е нещо, което на-

истина е свързано с това, което Емилиян Станев има, според мене за образ: един човек, който е Христо Ботев, който е и Исус Христос, човек с цялата сложност на образа, човек с тежък характер и в същото време може да разбере всяка човешка болка - нещо много сложно, нещо многопланово, многообразно. И мисля, че със Стефан Данаилов тука / а не сме гледали друго театрално представление / нещата около Иван Кондарев излизат на едно друго ниво. И аз, гледайки днешната репетиция, съм абсолютно сигурен, че тази сериозна публика, която ще се срещне с нашето представление, ще оцени, че това представление е представление за Иван Кондарев!

Трябва да отбележа също за Сава Хашъмов-Христакиев - този нарастващ фашизъм, който започва с противоречия, с колебания, заблуди, ~~фанатизъм~~ и т.н. и който, съзнателно или несъзнателно, стига до чистия фашизъм; това е едно много сериозно постижение на Хашъмов.

Искам да отбележа постигнатото от Ванча Дойчева-Дуса, която също търси един трагичен образ, от Юри Ангелов, Кирил Кавадарков, Велко Кънев; епизодичната роля на Емил Стефанов; Галина Ганчева, Георги Гайтанџиков, Мариус Донкин...

Другари, аз просто повтарям неща, които вече бяха казани тук за актьорските постижения. Смятам, че това, също както и драматизацията, както и реализацията, е заслуга на нашите режисьори. И тези неща ние трябва да ги отчетем. Ние имаме на среща си с това идейно и художествено внушение / което съм там, че всички потвърдиха тук / едно крупно събитие в нашия театър - не само в нашия национален театър, а в българския театър изобщо. И с избистрянето, с изчистването, което ще стане в близко време, ние ще можем да кажем, че наистина сме се срещнали с произведение, достойно за неговия автор. Защото

авторът:

на романа беше от най-висока степен писател, духовна личност на България.

Мисля, че реализаторите на това представление правилно са почувствували духа и мащабите на този физически дребничък човек и са успели да изведат големите идеи, вложени в неговото произведение, до това съобщение, което на нас ни е необходимо в момента, за да кажем, че България има много сериозни моменти в своето развитие, че тя е имала хора, които достойно са защитили това развитие, за да стигне до днешния си ден.

Благодарен съм на нашите режисьори, на авторите на драматизацията, на авторите на представлението и на всички актьори, които участвуват в него.

Благодарен съм и на Художествения съвет за тази оценка, която даде.

Надявам се и съм сигурен, че нашата публика ще оцени по най-точния, по най-верния начин това, което ние успяхме с много голям труд и с много големи неприятности и трудности от различен характер да съществим.

Закривам заседанието.

/ 15 ч. 45 м./

Бюро за стенографиране, "Лега" 5,
тел. 83-11-94

Стенограф: В. Миневски

